

Kultura ludowa powiatu kaliskiego

Paweł Bryliński

rzeźbiarz ludowy

Zapomniany geniusz wielkopolskich wsi Paweł Bryliński (1814-1890)

- Dawny powiat kaliski obejmował obszary, na których stały niezwykle drewniane krzyże. Kim był ich twórca?
- Czy był to zwykły rzeźbiarz ludowy czy prawdziwy artysta?
- Paweł Bryliński zamienił tradycyjne prostokątne przydrożne w gigantyczne dzieła sztuki.
- Działał głównie na południu Wielkopolski, przemierzając wsie oraz miasteczka.
- To jeden z najważniejszych twórców ludowych XIX wieku, choć przez długi czas nikt nawet nie znał jego imienia.

Fot. nr 1. Krzyż przydrożny wyk. w 1856 r. w Odolanowie, ul. F. Szyńska

Fenomen mistrza. Kim naprawdę był Paweł Bryliński?

•Ludowy samouk:

- z zawodu *snycerz* - być może samouk, a może fachu nauczył go wujek.

•Prestiż i status:

- ogromny popyt na figury przydrożne uczynił ten zawód szanowanym i dochodowym.

•Pomost między światami:

- łączył warsztat budowniczych kościołów z mentalnością swoich wiejskich odbiorców.

Życie na *walizkach...* a *raczej z wózkiem*

- Prowadził koczowniczy tryb życia. Jak tylko przychodziła wiosna, pakował narzędzia na wózek i opuszczał rodzinny *Masanów*.
- Zasada była prosta: pracował tam, gdzie dostał zlecenie. Gospodarz, który zamawiał krzyż, dawał mu dach nad głową, wikt i drewno.
- Osoba, która posiadała dzieła Brylińskiego, cieszyła się ogromnym prestiżem.
- Krzyże Brylińskiego świadczyły o statusie fundatora.

Ryc. 165. Krzyż przydrożny P. Brylińskiego, fundator Antoni Urban, 1885 r., Masanów.

Ryc. 166. Rzeźby z krzyża, fundacji Antoniego Urbana 1885 r. z Masanowa, Muzeum Etnograficzne w Poznaniu.

Ryc. 167. Rzeźby z krzyża, fundacji Antoniego Urbana 1885 r. z Masanowa, Muzeum Etnograficzne w Poznaniu.

Gigantyczne "Boże Męki"

- Czy to były takie małe krzyże? Bryliński robił krzyże, które miały **nawet do 10 metrów wysokości!**
- Ciosał je w dębie, sośnie, modrzewiu, czasem w brzozie.
- Jak to montował? Nie wycinał wszystkiego z jednego pnia. Figury rzeźbił osobno (niektóre miały po *1,5 metra*) i przybijał do głównego słupa wielkimi, kutymi gwoździami.
- Na koniec rzeźby nie zostawały surowe – artysta malował je jaskrawymi farbami, żeby *ożywić* postacie i podkreślić *rysy twarzy*.

Co rzeźbił i jaki miał w tym styl?

Męka Pańska:

- pod Chrystusem zazwyczaj umieszczał *Matkę Boską, św. Jana i Marię Magdalenę*.

Prywatni święci:

- po bokach słupa często rzeźbił *świętych*, którzy byli *patronami* rodziny fundatora.

Znak rozpoznawczy:

- na samym szczycie krzyża Bryliński prawie zawsze umieszczał **pelikana**, który karmi pisklęta własną krwią (to stary chrześcijański symbol ofiary);
- jego prace wyróżniały się niesamowitym realizmem i jubilerską dbałością o detale, rzadko spotykaną w sztuce ludowej.

Krzyże wyrazem wiary i wdzięczności

To nie była tylko ozdoba krajobrazu. Miały konkretne zadania:

- Krzyże nie tylko stanowiły ozdobę krajobrazu, lecz były również ważnym znakiem wiary.
- Wznoszone na granicach wsi i przy skrzyżowaniach dróg, wyrażały pobożność oraz stanowiły wotum wdzięczności za otrzymane łaski.
- Były też świadectwem zamożności fundatora.

Tylko dłuto, siekiera i własne ręce

- Bryliński nie używał *maszyn*. Pracował najzwyklejszymi narzędziami ciesielskimi: dłutami, siekierą, strugiem.
- Rzeźbienie w surowym drewnie dębowym, sośnie, modrzewiu, czasem w brzozie, wymagało ogromnej siły fizycznej i zajmowało wiele tygodni.
- **Finał prac:** Postawienie gotowego, *10-metrowego kolosa*. To był spektakl dla całej wsi.

Niepiśmienny Geniusz

- Artysta wycinał na krzyżach daty (najstarsza to 1840, najmłodsza 1885), ale wiemy że wybitny geniusz był niepiśmienny (+++).
- Gdy dobił do siedemdziesiątki, opadł z sił. Nie dawał już rady ciosać drzewa, więc przerzucił się na robienie drewnianych zabawek, fujarek oraz skrzypiec.
- Zmarł w 1890 roku i pamięć o nim po prostu zagięła.
- Wiele krzyży i kapliczek uległo zniszczeniu podczas II wojny światowej. Te rzeźby które, przetrwały czas okupacji, z biegiem lat poddane zostały działaniu czasu oraz niekorzystnym warunkom atmosferycznym.
- Figury oraz krzyże, po konserwacji, przeniesiono do kościołów, inne trafiły do muzeów.

z przydrożny P. Brylińskiego,
i Urban, 1885 r., Masanów.

Ryc. 166. Rzeźby z krzyża, fundacji Ant
Urbana 1885 r. z Masanowa, Muzeum Etn
ficzne w Poznaniu.

by z krzyża, fundacji Antoniego Urbana
nowa, Muzeum Etnograficzne w Pozna-

Etnograficzne śledztwo

- Gdyby nie lata 30. XX wieku i etnograf Stanisław Błaszczyk, pewnie nic byśmy o nim dziś nie wiedzieli.
- Błaszczyk jeździł po wsiach i zauważył, że wiele krzyży ma ten sam, unikalny styl (m.in. powtarzającego się pelikana). Stwierdził: *To musiał zrobić jeden człowiek.*
- Po nitce do kłębka dotarł do Masanowa, odnalazł żyjących jeszcze potomków rzeźbiarza i z ich opowieści zrekonstruował historię mistrza.

Szlak Pawła Brylińskiego I

I. Grabów nad Prosną i okolice:

- **Bilczew** – św. Idzi w murowanej kapliczce przydrożnej.
- **Biskupice Ołoboczne** – rzeźby w kościele św. Bartłomieja Apostoła (Chrystus Frasobliwy; św. Wawrzyniec; krucyfiks stojący); św. Anton z Dzieciątkiem Jezus w kapliczce pod krzyżem.
- **Sławin** – przydrożna kapliczka słupowa z rzeźbami (Chrystus Frasobliwy, św. Benon); św. Walenty w murowanej kapliczce przydrożnej.
- **Ołobok** – św. Józef z Dzieciątkiem Jezus (kościółek św. Jana Chrzciciela na cmentarzu); krucyfiks procesyjny (kościół klasztorny św. Jana Ewangelisty).
- **Gostyczyna** – słup sakralny z rzeźbami (z Chotowa) na kościele św. Mikołaja Biskupa.
- **Masanów** – krzyż przydrożny z Chrystusem Ukrzyżowanym; krzyż z Chrystusem Ukrzyżowanym na Mogile Szwedzkiej.
- **Wielowieś Klasztorna** – św. Wawrzyniec w kapliczce przydrożnej; Chrystus Frasobliwy i Chrystus Ukrzyżowany w kościele św. Wawrzyńca.
- **Kania** – krzyż przydrożny z rzeźbami.
- **Grabów nad Prosną** – krzyż z rzeźbami (kościół Niepokalanego Serca NPM i św. Mikołaja Biskupa); feretron i krzyż ścienny (kościół klasztorny Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny)

Szlak Pawła Brylińskiego II

Wieruszów i okolice:

- **Wieruszów** – dokument chrztu Pawła Brylińskiego (kościół Zesłania Św. Ducha przy klasztorze ojców Paulinów)
- **Sokolniki** – zespół rzeźb z dwóch krzyży (kościół św. Mikołaja Biskupa)
- **Węglewice** – Chrystus Frasobliwy w murowanej kapliczce przydomowej
- **Marczykowskie** - św. Jan Nepomucen w murowanej kapliczce przydrożnej (na trasie Doruchów – Grabów)
- **Mikstat** – krzyż z rzeźbami (kościół Świętej Trójcy); figura św. Rocha (kościół cmentarny)
- **Biskupice Zabaryczne** – kapliczka nadrzewna (przy drodze ze Strzyżewa do Biskupic Zabarycznych)

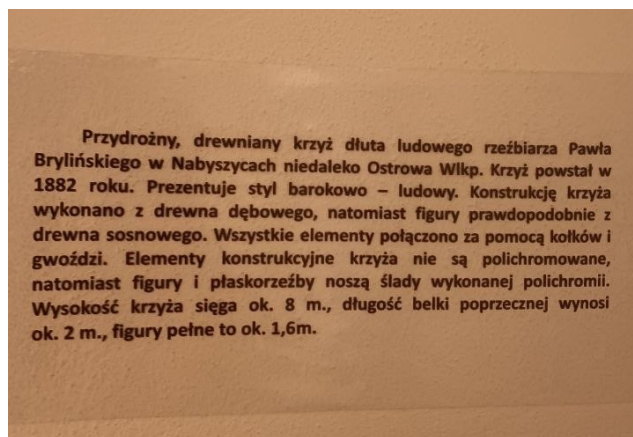
Pozostałe:

- **Droszew** – krzyż cmentarny z rzeźbami (obecnie po konserwacji figury przeniesione do kościoła Wszystkich Świętych w Droszewie)
- **Kowalew koło Pleszewa** – krzyż przydrożny z rzeźbami

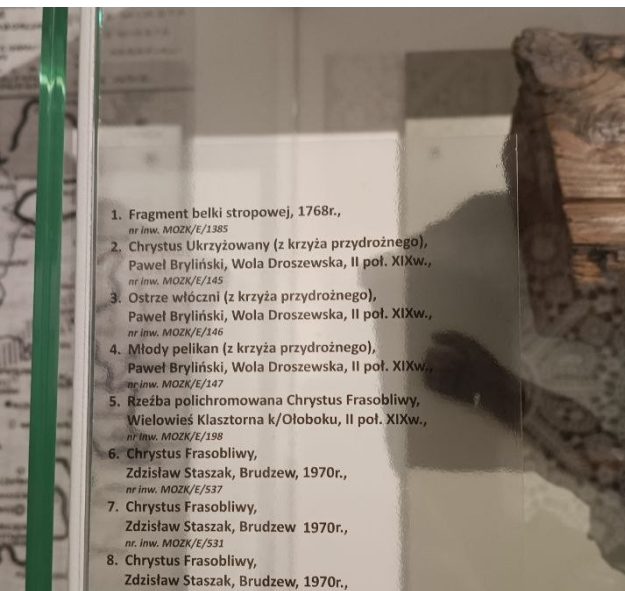

Rzeźby Pawła Brylińskiego w muzeach

Rzeźby Pawła Brylińskiego w muzeach:

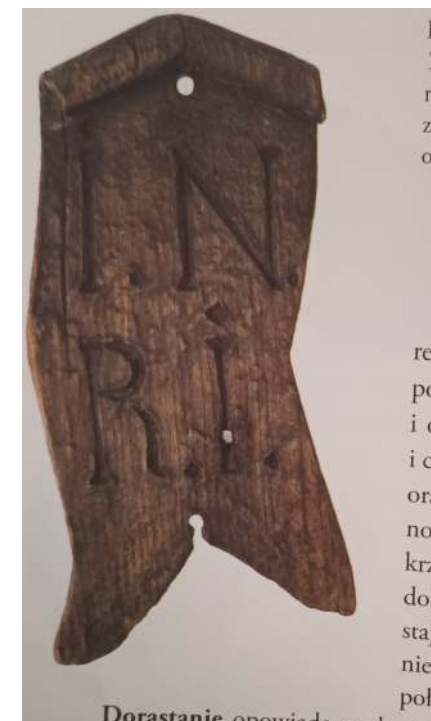
- Bytom - Muzeum Górnośląskie
- Dziekanowice (koło Gniezna) - Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy
- Kalisz - Muzeum Okręgowe Ziemi Kaliskiej
- Krotoszyn - Muzeum Regionalne
- Odolanów - Muzeum Regionalne
- Poznań - Muzeum Etnograficzne
- Poznań - Muzeum Archidiecezjalne
- Wrocław - Muzeum Etnograficzne

Wystawa Etnograficzna (koniec XIX i wiek XX) Muzeum Okręgowe Ziemi Kaliskiej

Kluczowe eksponaty:

- Paweł Bryliński, Chrystus Ukrzyżowany, rzeźba z krzyża przydrożnego z Woli Droszewskiej, ok. 1840-1885.
- Paweł Bryliński Młody Pelikan, rzeźba z krzyża przydrożnego z Woli Droszewskiej, ok. 1840-1885
- Paweł Bryliński, Czaszka z pieszczelami rzeźba z krzyża przydrożnego z Woli Droszewskiej, ok. 1840-1885
- Paweł Bryliński, Ostrze włóczni, rzeźba z krzyża przydrożnego z Woli Droszewskiej ok. 1840-1885
- Paweł Bryliński *Tabliczka z napisem INRI*. Rzeźba z krzyża przydrożnego z Woli

Paweł Bryliński (1814–1890): życie i rodzina

Rodzice:

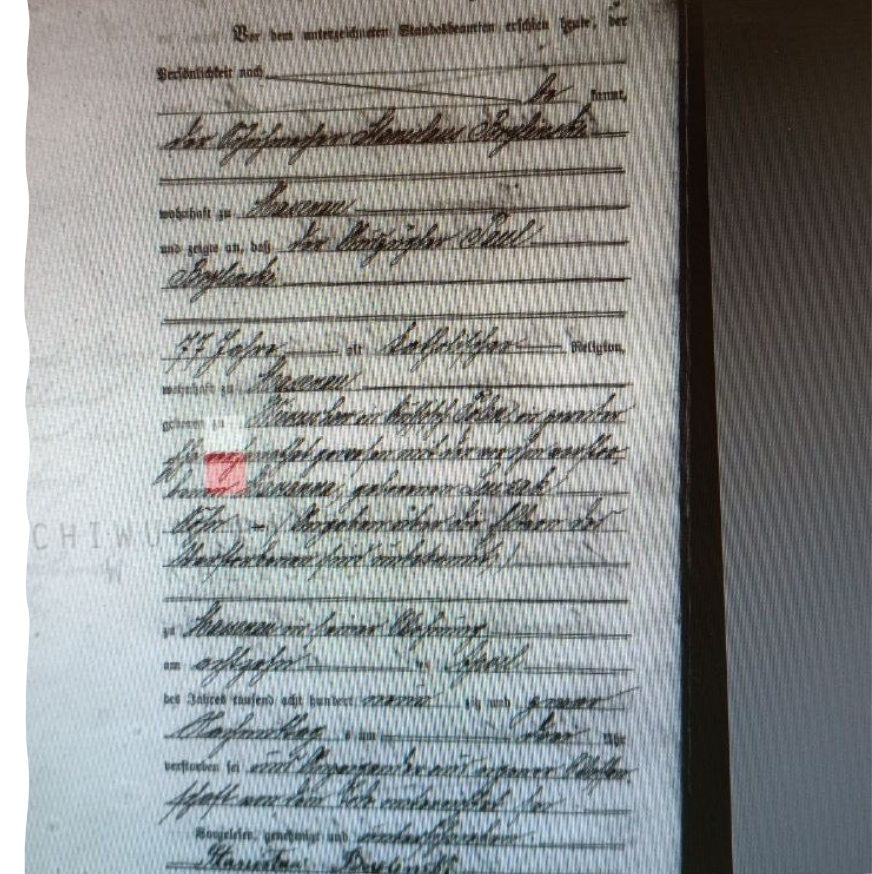
- Piotr Bryliński (ojciec, rzemieślnik) i Franciszka Polowa (matka).

Urodzenie:

- 21 czerwca 1814 roku w Wieruszowie. (Ten dokument skorygował wcześniejsze przekonanie o 1813 roku).

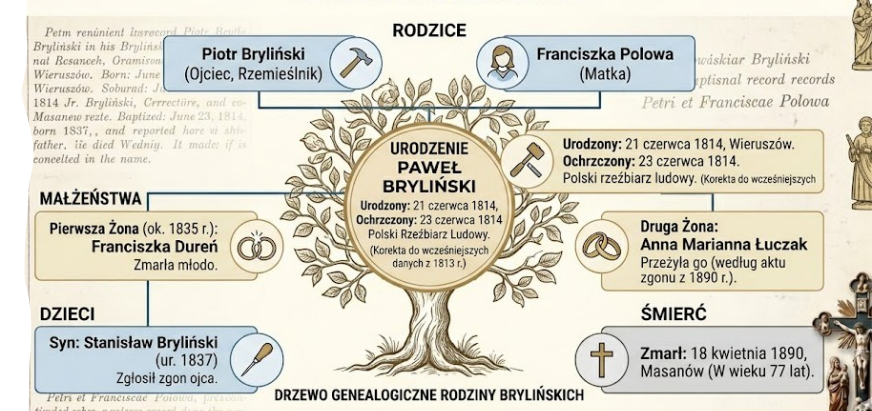
Życie i rodzina:

- Pierwsza żona (ok. 1835 r.): Franciszka Dureń (zmarła młodo).
- Druga żona (w chwili śmierci): Anna Marianna Łuczak (przeżyła męża).
- **Dzieci:** Syn Stanisław Bryliński (urodzony w 1837 r., z pierwszego małżeństwa).

RODZINA I ŻYCIE PAWŁA BRYLIŃSKIEGO (1814–1890)

DZIEDZICTWO RODZINNE

Najciekawsze realizacje (perełki w terenie)

Krzyż w Ołoboku (1840 r.):

- najstarsze znane dzieło mistrza. Od tego momentu liczymy jego 45-letnią wędrówkę artystyczną.

Krzyż fundacji Skrobańskiego (1859 r.):

- absolutny unikat. W tym jednym przypadku Bryliński wyrzeźbił postacie bezpośrednio na żyjącym drzewie, w ogóle go nie ścinając!

Krzyż w Masanowie (1885 r.):

- to jedna z jego ostatnich prac, zanim starość uniemożliwiła mu rzeźbienie w wielkich pniach.

Upamiętnienie Pawła Brylińskiego (1814–1890)

Uroczystość w Ołoboku:

- Msza dziękczynna, poświęcenie krzyża i odsłonięcie tablicy pamiątkowej.
- Przywrócenie tożsamości miejsca pochówku na cmentarzu parafialnym.
- Inicjatorzy: Ewa i Michał Chmielewscy.

Sylwetka i twórczość:

- **Pochodzenie:** urodzony w Wieruszowie, związany z Wielowsią Klasztorną i Masanowem.
- **Działalność:** wędrowny snycerz, autor rzeźbionych krzyży i kapliczek przydrożnych.

Bibliografia

- APK, Spuścizna Władysława Kościelniaka z Kalisza, sygn. 1480
- APK, Zbiór druków ulotnych, sygn. 2325
- APK, Zbiór druków ulotnych, sygn. 862
- APK Spuścizna dr Grażyny Schlender, 1966
- Andrzejewska E., Szydłowska S., Romański M., Zjawiony W., Płócienniczak D., red., Przewodnik po Muzeum Okręgowym Ziemi Kaliskiej, Kalisz 2025
- Chmielewska E., Zabytki sztuki ludowej południowej Wielkopolski, Rzeźby Pawła Brylińskiego (1814-1890) - w 210. rocznicę urodzin rzeźbiarza, Latowice 2024
- Chrzanowski T., Piwocki K., Drewno w polskiej architekturze i rzeźbie ludowej, Wrocław 1981
- Grabowski J., Dawna polska rzeźba ludowa, Warszawa 1970
- Jabłońska - Ważny A., Klejnoty pejzażu ziemi kaliskiej: krzyże, kapliczki, figury przydrożne, Kalisz 2008

Konkurs:
Kultura ludowa
powiatu kaliskiego

Autor:

- Maksym Nazarczuk
- uczeń klasy II, Technikum TEB Edukacja

Nauczyciel:

- Honorata Domagała

Szkoła:

- Technikum TEB Edukacja
- Aleja Wolności 25,
- 62- 800 Kalisz
- tel.: 62 595 60 30

Dyrektor:

- Marta Kuś
-